THESAVRI.

CAP. XCVII.

Quæ in thesauris seruãda sint.

THESAVRORVM ratio in tribus constat: quæ deligenda, quomodo probanda, ubi nam sint. Nam quod ad seruandum attinet, facilis est ratio, atque alijs in locis declarata. Vnus uerò scopus est in delectu rei, præstantia: atque hæc duplex, raritate, & gratia: gratia constat pulchritudine, uel usu. Quæ uerò seruantur, alia sponte nata, alia facta. Factorum triplex genus: organum, imago, & liber: hic quidem mentis, illa rerum. Cũm igitur quatuor in tria duxerimus, fient duodecim genera eorum quæ seruari debent. Libri igitur rari, & (ut dici solet) archetypi, seruari solent: alij tametsi publici sit, ob excellentem dignitatem, quæ uel usu constat, aut uoluptate. Imagines sculptæ, fusæ, & figuli opera factæ, tum pictæ. Sed figulinæ rara materia, aut arte omninò non imitabili factæ esse debent. Plastices opera & sculptæ atque pictæ, nobiliores generaliter sunt: in his materiam & artem, & antiquitatem, & artificem, & simplicitatem, & ornamenta quædam spectare solemus, sed usus in his non est quærendus, uerum gratia uel raritas. In organis tria hæc spectare oportet, quæ & in libris: facit autem materia raritatem, aut pulchritudinem, aut usum. Similiter & antiquitas, & reliqua quæ diximus. In naturæ autem operibus, eadem tria spectanda sunt. Eligimus gemmas, os monocerotis, balsamum, sfragidem, animalium corpora, aut partes, lapidesq; raros quosdam uiribus, aut forma. Vt uerò rara sint, facit uel natura rei, ueluti balsamum, opalus, os monocerotis, pazar: uel magnitudo, ut in smaragdis: uel pulchri-

tudo

tudo magnitudini satis raræ iuncta, ut in carbunculis. Sæpe multa in unum cõueniunt: uelut uasa ex achate magna, insigniq; artificio elaborata.

Quæ uerò agnoscere expedit, sunt aurum, argentum, gemmæ, uniones, ebur, sfragis, balsamum, os monocerotis, pazar, animalia, & quæcunque naturalia artem, aut alienam imitantur naturam: uelut si lapis, crocodili formam: aut piscis, plantæ referat imaginem: aut planta, animalis. Sed gemmarum historiam alibi absoluimus. Videtur & xyloaloës his debere adnumerari. Ebur uenosum est, non ita ossa reliqua: & iuxta ignem candidius euadit, cùm reliqua ossa nigrescant: causa uenarum est, quoniam initium habet dens ac finem: non ita cætera ossa, nisi initium comparatione ad nos facta sumpseris. Verùm ossa nigrescunt, quoniam inania sunt, & multum humidi continent, siccata uerò leuia, at ebur solidum est: exposita igitur ossa, humidum quod in eis est, uertitur in fuliginem, aut quod superest, aut tenuior pars, quæ cùm protrudatur foras ob inanitates multas, necesse est superficiem nigrescere: ebur uerò cùm calescit nõ penetrat humidũ profundius, sed quod in extrema est superficie exhalat, superficiesq; ipsa dealbatur. Vnde non semper, neq; adeò manifestè: manifestè autem non nigrescit, ut os: alij ergo dentes, ut cetorum & marinorum equorum, propter hæc ab ebore non distinguentur, cùm eadem sit omnium ratio: distinguuntur ergo ob candorem eximium, si ebur sit recens, & ex dente ipso & iuniores elephantis. Solet & pondus ea distinguere. Vniuscuiusq; enim proprium est pondus, ut etiam substantia.

Modus cognoscendi res præciosas.

Verùm monocerotis cornu, quòd longè pretiosius est, uixq; senescit, dum Lutetia iter in Scotiam agerem, uidi:

Ioãnes Manienus medicus.

aderat enim fortè fortuna Ioannes Manienus Medicus, uir egregius & mathematicarum studiosus, qui nos quotidie inuisebat, est autem officiosus admodum uir. Is igitur cùm esset medicus monachorum beati Dionysij, nos deduxit ad templum illud toto orbe celebratum, quòd à Lutetia abest tribus millibus passuum, est autem augustissimum: ubi cùm sepulchra regum, statuas, cæteraq; ornamenta marmorea uidissemus, monocerotis cornu, quod in templo pendebat, demissum diligentius consideraui. Erat autem longius quàm ut extensa manu, stansq; apicem attingere possem: crassitudo exigua pro longitudinis ratione, nam duobus primis digitis utrimq; facilè complecti poterat: adeò uerò sensim in acutum tendit, ut uix minui uideatur, cùm in apice pollicis crassitiẽ retineat. Teres ubiq;, & quasi fascijs ab imo ad summum in cochleæ formam ascendentibus distinguebatur. Erant autem fasciæ quinq;, quas lineæ mediæ & ipsæ in spiræ modum ascendentes dispescebant, nulla cauitate. Neq; natura, quòd sciam, huic simile quicquam efficere solet, sed ars, quasi in torcularibus. Sed torcularia duas habent tantùm fascias, è quibus una caua est, cornu hoc quinq;: nec cauitatibus ullis, nisi admodum exiguis, interpositis: ab imo inane est, ut boum cornua: sed inanitas non maior est solidiore parte, neq; enim tenuia sunt labra: rectissimũ ad amussim. Color qualis ceruino, sed absq; ramis, & longè grauius: pendebat enim libras decemseptem cum tertia.

Thesaurus in templo beati Dionysij.

Sed his quinque notis proprijs, nec separabilibus, frusta eius agnoscuntur: prima est, ambitus ille torcularis, qui nisi ab arte fiat, nulli alij conuenit: secunda est, durities maxima, ut non quemadmodum ebur eradi facilè queat, uel acutissimo chalybe: tertia est, quòd ponderosissimum

mum est, & ebore multo grauius: nam ebur ceruino cornu, quæ parte solidissimum est, scilicet cacuminibus, paulò grauius est, reliqua parte multo, at ebore longè grauius est cornu monocerotis: quarta est, quòd exhibitum columbo, liberat ipsum à ueneno, licet ægrè, non enim pari pondere: quinta est, colos ille buxeus, quo à cornu Indicæ uaccæ distinguitur: illud enim nec pondere, nec duritie inferius est, adeò ut cognosci possit discrimẽ, sed hoc penè nigrum est, & quasi squamosum: cùm substantia cornu monocerotis, ebori non sit absimilis. His fit, ut aquæ impositum bullas non excitet: nam solidissimum est, ut diximus. Quòd si frustum magnum sit, rectitudo manifestum ueri monocerotis argumentum præbet: nullus enim dens, aut cornu rectum est exquisitè, præter illud uaccæ: sed uaccæ cornu (ut dictum est) distinguitur colore atque substantia, & præterea forma: nam est coni forma: ut in paruo etiam frusto ab imo ad summum, magnam latitudinis differentiam inuenias: cùm in monocerotis cornu, si paruum sit, nullã penè, quod in maxima longitudine (ut dixi) exiguum in ambitu discrimen habeat: pilus quoq; annexus, mollior est ceruino, coloris fusci, atq; tenuior. Ebur ceruino cornu grauius.

Balsamum iam desijsse alibi docuimus: qui tamen natura & potestate similium, etiam similes sunt qualitates: ideò ueri balsami signa hîc adijciemus. Indici enim aliâs memini. Sunt igitur hæc Syriaci balsami, id est, opobalsami signa: lanæ infusum, deinde lota lana, maculam non relinquit, & in lac positum cogit, ut coagulum: & in aqua dissoluitur ut aqua lac referat, nec supernatat. Et gustatum pungit linguam, & est acuti odoris atq; magni: durescitq; dum senescit, tuncque debilium est uirium. Et ipsum cùm illinitur corporibus mortuorum, conseruat ea. Quòd

uerò candenti ferro impositum, resiliat, uersimile non est: nam dissoluitur in aqua, quia terreum est, non adeò pingue ut supernatet: nec tenax, ut constet: nam non ex olei genere est, quamuis illi assimiletur, sed succi. Ob id etiam quòd terram partem aqueæ ualde immixtam habeat, non ingreditur lanæ poros, ideò elotum puram eam relinquit: cogit autem lac, quoniam uim habet acrem & igneam: omnia enim quæ cogunt, talia sunt: & quæ talia sunt, cùm quodam lentore cogunt, ut cnicum, coagulum, fici lac, & tithymalorum: erit igitur acre & lentum, unde linguam ferit: sed quia tenuiorum est partium, olet multum, nec graui ter tamen: ubi ergo per uetustatem tenuis humida pars resoluta fuerit, relicta terrestris cogitur, & ideò tunc redditur inualidum.

Aurum duplici modo adulteratur: uel aurichalco, uel quia solùm est in superficie, & hoc magis fallit: dignòscitur ergo pondere, sono, colore, igne: neq; enim in igne absumitur: & aurichalco longè splendidius ac ponderosius est. Et quamuis aurichalcum splendeat, tamen non adeò uiuax est splendor ut auri: aurichalcum etiam auro illitum si affricetur, seu æs, colorem amittit. Et aurichalcum denigrat cùm affricatur, & asperius auro est: nec flectitur facilè ut aurum, quòd omninò non tingit, etiam diù gestatum: aurei autem sonum mutant, non autem nummi adulterini, nec sonus admodum clarus est in auro, quàm si materia est, aut ærea, aut argentea.

Argenti uerò color, albus, purus est: nec stridet sub dentibus, nec facilè frangitur, nec pinguè est in superficie, & clarum sonum emittit cùm tenue est, nec scissum. Plumbi albi color subcroceus est, stridet sub dentibus positum, facilius q; frangitur, plumbi pondus maius, color hebetior

& nie

& nigrior, substantia mollior: & tamen facilius frangitur, cùm tenax non adeò sit. Quæ ex ære dealbato duriora sunt, colos subrubescit: pingue quippiam habent in superficie, uelut nummi antiqui argentei habere solent: nam leuiores sunt, quàm qui ex argento: sonus non adeò clarus ut argenti, multò minus qui ex plumbo albo, seu nigro: franguntur & facilius qui ex ære albo fiunt. Præterea argentum ubi confregeris, uix in ipso grana perspicies: in ære adulterato sunt manifesta, uelut & in chalybe. Argentum quoq; ignibus resistit, aliorum prædictorum nihil, sed omnia euanescunt: non tamen ita argẽtum resistit, ut nihil omninò absumatur, quemadmodum de auro aliâs dictum est: argentum etiam & si tingat, nõ tamen adeò expressè ut æs, aut plumbũ. In nummis uerò figuras impressas & literas inspicere oportet, quæ plerunq; à ueris, licet tenuiter, aberrant. nec tam exactè etiam crassior materia excipit typum ut argentum: rimæ etiã uel cuneo chalybeo factæ, quòd fieri sæpe solet, in adulterinis alienum colorem subesse demonstrant: diligenter igitur obseruandæ, quod etiam in inauratis nummis faciendum præcipio. Et generaliter adulterina & inaurata, seu margentata, mixtum habent colorem, pondus, uelut & substantiam, & plerunq; alicubi fucum ostendunt.

De pazar, aliâs scripsisse me memini: lapis enim cinereĩ coloris, sed rubiginoso mixti, cũm splendore, ut quasi gemma uideatur, fabæ longitudine & altitudine, sed latitudo tanta est quanta crassities: adeò ut fructum riccini quasi, nisi quòd longior est, referat: rectus est lapis, formamq; columnæ habet, leuis, sed mollior etiam quàm leuis: septemdecim granorum erat, quem uidi apud nobilẽ mercatorem Prothasium Cazulum Mediolanensem: facilè quoq; fran-

gitur, nec saporem scobs eius ullum refert. Mirum quàm exi gua quantitate uenenum euomi faciat, scilicet grani uni us, uel duorum: quo experimento probatur.

Misit ad me Antonius Barrius Lusitanus, uir illustris, scripsitq; mueniri in uentre capræ certi generis Bulgodalf, nomine gentilitio.

Sfragis uerò nullis certis notis dignosci potest, cùm ab ea quæ Galeni erat multum degeneret, nec niteat: nitor enim causa est, ut plurima facilius cognoscantur, nec tam facilè est mentiri splēdida. Igitur quæ uulgò existimatur optima, & pro auri pondere æstimatur ac uenditur, alij pro dimidia tantùm: terra est ex rubro alba, aspera, quasi arena, Turcicis literis impressa, in pastillos angustiores sed crassiores formata: qui mos ab ipsis etiam in nummis aureis obseruetur: ita ergo alba est, quasi rubricam undiq;, & subtilissimè, sed modicam ualde immiscueris: quòd si splendor adesset, roseum colorem meriò appellare posses. Verùm experimentum est, si scamonium cuiquam dederis, inde sfragidem, statimq; aluus subsistat, tollanturq; punctiones, hoc enim ei quasi proprium est.

Animalia in iuncturis cognoscuntur, nam glutine necessariò, aut sutura aliqua, si dolus absit, coniunctam habēt cutim. Ossa quoq; iuncturis in naturalibus constant, suntq; in iuncturis uincula, cartilagines, & ossa, quæ uocantur sesamina, licet hæc non in omnibus: cùm uerò in factitijs hæc desint, aut non congruant, nemo qui mentem adhibeat, falli potest.

Plantæ uerò difficilius dignoscuntur, sed ijsdem notis, atq; eo minus refert: ut etiā minus in lapidibus. Quid enim est, ut ob paruam rem tantum laboris aliquis sumatur? Et si sumat, in precio erit ars ipsa, quæ naturam mentitur.

Sed

Sed uniones, nitore primùm uiuaci illo dignoſcuntur: pleraque enim precioſa nitent: atque ea inter congenera, uelut gemmæ inter lapides, aurum & argentum inter metalla, uniones & coralli inter baccas, aut plantas, os monocerotis & ebur inter oſſa, pazar inter molles lapillos: itaque (ut dixi) uniones nitent, nec ſunt perſpicui, ſed nitor ille purus eſt, non pinguis, ſed ſiccus & uiuax: nam conchæ earum, & uitrum, & quæ ex paruarum puluere conſtant, perſpicuitatis omnes ſunt participes: nitor uerarum, in unum quaſi collectus, reflectit lumen clarum, xyloaloēs liqueſcit in igne uelut thus: atque id expertus eſt coram me Gulielmus Caſanatus, an omne tamen, incertum eſt, ſed id optimum.

Sunt & quædã quæ licet theſauris indigna ſint propter precium tamen & nobilitatem hîc adijcienda duxi: uelut corallus, quanquam is ſi purpureus omninò ſit & ualde nitens, ramoſus, & purus, non indignus ſit qui inter gemmas collocetur, ut qui ſit rariſsimus his conditionibus: colos uiuax eſt, & nitorem recipit maiorem, quàm is qui ex corallorum puluere factus eſt: faciliùs tamẽ ſic adulteratur quàm margaritæ, quòd margaritæ magis niteant: & quoniam in ueris margaritis plerunq; cortices ſunt, quanquã ſint etiam quæ unica & continua ſubſtantia conſtent: coralli uerò omnes cortice carẽt multiplici, ob id ueri à factitijs non tam facilè diſtingui poſſunt.

Moſchus ſapore amarus, odore dum teritur dentibus caput ferit, ſuper palmam diſtentum croceum colorem præfert, pilis exiguis, ſeu feſtucis ſimile quid continet, ſanguinem coagulatum referens: orientalis nobilior, & ueſicis continetur; occidentalis infirmior, nec continetur ueſicis.

Ambra

Ambra liquescit igne: & si gladium infixeris, hæret: tenax enim est admodum.

Zibethum nouum, candidum est: cùm inueterascit, melleum: cùm antiquum est, fuscum. Commune est his tribus odorem maximum habere & iucundum. Sed zibeto maior, moscho purior, ambræ obtusior. Et horum unumquodq; aliis mixtum modica portione plus olet quàm syncerum & multum: quo signo, uerè & euidenter ab adulterinis omnibus differunt: quæ tametsi mole sua, & nulli mixta rei optimè redoleant, si tamen paruam eorum partem magnæ ladani, uel alterius lenè, sed non immodicè olentis miscueris, hebetantur adeò ut uix sentiantur.

Porrò hæc tria celerrimè senescunt. Ex ambra probatur colore, quæ tubera diuisa refert. Zibethum etiam minùs temporis iniuriæ resistit, inde ambra, sed moschus diuisus persæpè celerius odorem amittit. Ex alijs animalia celerrimè absumuntur, inde corallus, pòst uiones, & libri: cætera sunt diuturniora. Ex his igitur quæ diu seruantur, minùs durat ebur, inde pazar, & sfragis: quamuis de his non ausim affirmare. Sed in plurima secula extenduntur, os monocerotis, gemmæ, argentum & aurum. Omnium tamen incorruptibilius uidetur esse aurum, quia perfectius, exemploq; ab igne sumpto. Balsamum cùm succus sit & medicamentum, quasi ambræ adnumerari potest: ut hæc quatuor, balsamum, moschus, zibethum, ambra: & cum his animalia, intra centesimum annum absumantur certè. Corallus uerò, uiones, ebur, pazar, sfragis, intra quingentesimum. Reliqua quatuor, multa annorum millia superare possunt, si rectè, diligenterq; custodiantur.

Quæ diuiùs seruentur.

Custodiuntur autem generaliter locis frigidis, puris, atq;

atque siccis: nam calor maximè humidus, & puluis corrumpere solet res preciosas, maximè uerò uniones: coralli, ebur, & pazar corrumpuntur ab igne, sudoreque, moscho, zibetho, atque talibus, quæ simul pinguia sunt & acria: puluis etiam hæc omnia corrumpere solet, & uentus propriè ebur dissipat. Zibethum, & reliqua minus diuturna, solo calore, seu aëre, seu humido, uel puluere uitiantur. Seruari igitur arcis debent, nec semper absque aëre, nec frequenter exposita, detersoque aëre. Libri quoque eodem modo seruantur: diligenter uerò custodiendi, ne uel ab humido corrumpantur, uel à puluere exedantur, uel ab animalibus maximè tineis, aut muribus arrodantur.

Quomodo quæ pręciosa sunt seruari debeant.

Sunt thesauri plerunque apud maximos reges, quorum maiores longa felicitate usi sunt, ut apud Turcam, Cæsarem nostrum, Galliæ regem, orientalesque magnos reges, maximè si studiosi sint nobilium rerum, artium que ingenuarum & uetustatis. In templo beati Dionysij aderant uasa ex achate satis magna, quorum tamen magnitudinem & materiam ars superaret: erant & alia è preciosis lapidibus: erant & gemmæ, & uetustatis insignia ensis Turpini episcopi, qui Caroli Magni ætate floruit, satis leuis, ut senem decebat: contrà grauissimus, ut uix à me tractari posset, licet breuis, ensis Ioannæ uirginis, quæ olim Gallos ab Anglorum iugo liberauerat, ut ex pondere robur puellæ dignosceres. Ornamenta quoque regum dum coronantur, ensis, calcaria, corona, galerus, uestis, & quædam alia minoris momenti. Inter cætera uerò & unguis erat cornu bouino similis, quem gryphi animalis esse affirmabant, referentes pedem huius animalis esse in ciuitate, in templo quod Senatorum aulæ adiacet. Ego uerò de

rò de hoc nihil compertum habeo, nisi quòd unguem uidi: nec scio cuius animalis esse queat tantus unguis, ni forsan excauato cornu bouino ars naturam mentiretur. Alibi sunt statuæ, imagines antiqui operis, libri exculti, animalia, plãtaq; monstrosæ, arma atque instrumenta uariarum gentium, gemmæ certæ, raræ atque prægrandes: ut Genuæ crater smaragdinus: apud Turcarum principem adamantes, & carbunculi immensi precij, quorum magnitudini urbes cedant, ni forsan & regiones.

Vas cum foliculis semper mobilibus.

Quæ uerò decent cubicula minora sunt thesauris, ut priuatæ opes regum: aderat quiddam simile in eo templo, uas scilicet cum foliculis metallicis adeò tenuibus, & ad æquilibrium suspensis (erant autem ex orichalco, ut magis splenderent) ut cùm semel uas moueretur, foliculi illi nunquam quiescerẽt: sed hoc puerile. At uasa è radicibus cannarum, & uaria concharum genera, & multa alia quæ tum in mari, tum in solitudinibus inueniuntur, uel ex longinquissimis aduehuntur regionibus, uel fortuitò reperta sunt, uel ubi ars materiam superauit, uel casus admirationẽ peperit, aut uetustas autoritatem tribuit, aut autor gratiam addidit, tum maximè uarietate delectationem adiuuante, non sunt spernenda.

Cur thesauri reconditi non inueniãtur proprio loco.

Quæri præterea solet, quòd & admiratione dignum est, & sæpe contingit, quodq; nos obseruauimus: cur thesauri qui absconduntur, ab ijsdem qui reposuerant quæsiti, non eo loco propriè mueniantur, sed quandoque procul cubito uno: adeò ut qui quærerent, subtracto existimantes, impallescerent? Id triplici modo citra miraculum contingere solet: primùm, cùm mens anxia dum recondit, hallucinatur. Secundum, cùm socius effodit ac rursus condit, ut illi tutò conditus sit: uel ut si alter breui post tempore quærat,

quærat, habeat, si multo pòst subtractum causetur: uel ut tutius conditum putet, quòd solus condidit, & bis nota terra, aut lapidibus. Tertium, cùm signa ipsa transponuntur: hoc autem sæpe contingit, & post terræmotus, & ab animalibus, hominibusúe. Melius est autem hoc existimare, quàm Telchines id facere: cùm (ut dixi) dæmones corpora non moueant.

BIBLIOTHECÆ, AC LIBRI, VARIÆQVE ANTIQVÆ MAGNIFICENTIÆ EXEMPLA. CAP. XCVIII.

FVERAT quod perpetuum est, humanæ substantiæ totum coniunctum, atque per uices incrementa suscepit ac diminutionem. Id uerò propter mortalitatem quibusdam imaginibus asseruatum est, quas libros uocare solemus. Creuit hoc studium adeò, ut referant in Aegyptia Bibliotheca fuisse septingenta millia librorum. Non satis apud me constat, an ad augendam rei famam, librum uocarint partem totius uoluminis: ita ut Physici auditus, octo dicantur libri, non unus: an pro libris, integra uolumina intellexerint. Ornamentum sanè non urbis, sed orbis egregium: tametsi non ignorem, ob conditionem humanam multa his immixta fuisse fabulosa, & longè plura inania, atque penitus inutilia. Verùm de his aliâs scripsimus. Extant & nunc non tam celebres, neq; ut olim uoluminibus uarijs refertæ, sed tamen præstantissimis. Atq; inter cæteros, hi libri nondum uulgati: Bibliothecæ cur factæ.

Oribas-